

Реферат на тему: "Грибоєдов Олександр Сергійович. Життя та творчість"

Олександр Грибоєдов

Реферат з світової літератури

ГРИБОЄДОВ Олександр Сергійович — життя та творчість

ГРИБОЄДОВ, Олександр Сергійович [4 (15).І. 1795 (по іншим даним — 1794), Москва — 30. І (11.11). 1829, Тегеран, похований у Тифлісі) — поет, драматург, дипломат.

У російську літературу ввійшов насамперед як автор комедії "Горе від розуму", хоча написав ще кілька п'єс, а також поем і віршів. Володів також даром музиканта: грав на фортепіано, органі, флейті, займався теорією музики, складав її (збереглися два вальси). Як музиканта його дуже цінив М. І. Глінка.

Народився в іменитій дворянській родині. Одержав блискучу освіту. Спочатку вдома: у нього були гарні домашні вчителі (бібліотекар Московського університету Петрозіліус, вихованець Геттингенського університету Б. І. Іон). Учився в Московському університетському шляхетному пансіоні, зі стін якого, у різний час вийшли багато хто в майбутньому знамениті поети і діячі культури: В. А. Жуковський, А. І. Тургенєв, В. Ф. Одоевський і ін. У 1806-1812р. учився в Московському університеті, де закінчив словесний і юридичний факультети і займався на фізико-математичному. За цей час вивчив грецький і латинську мови, пізніше він навчиться перському, арабському і турецькій мовам, ще з дитинства він володів французьким, англійською, німецьким і італійським.

Найближчими друзями Г. по університеті були П. Я. Чаадаєв, Микита Мурах, Н. І. Тургенєв, дружба з яким сприяла формуванню в Г. передового і незалежного світогляду. В університеті почали виявлятися і поетичні здібності Г.: своїм товаришам він читає вірші власного твору — сатири й епіграми, пише комічну п'єсу "Дмитро Дрянский", що пародіює трагедію В.А. Озерова "Дмитро Донський" і в дотепній формі зображає распрю між ученими Московського університету.

У 1812 р. Г. готується до здачі іспиту на ступінь доктора права, однак Вітчизняна війна, що почалася, з Наполеоном різко змінює його плани. Він надходить добровольцем в армію — корнетом у Московський гусарський полк. Безпосередньо у воєнних діях йому брати участь не довелося, але служба в армії дала йому новий запас вражень і, головне, допомогла ближче довідатися і полюбити російського солдата.

У 1816 р., після закінчення війни з Наполеоном, Г. іде у відставку. Поселяється в Петербурзі, надходить на службу в Колегію іноземних справ, де служать у цей час Пушкін, В. К. Кюхельбекер. Г. знайомиться з ними, а також і з іншими службовцями в Колегії, багато хто з яких — майбутні декабристи. З декабристами в Г. і тепер і пізніше

— самі тісні відносини. Не можна сказати з упевненістю, чи був Г. формальним членом якого-небудь суспільства декабристів, але немає сумнівів, що його погляди на сучасне життя і суспільний пристрій близькі декабристським.

У Петербурзі Г. сходиться також із кружком, що об'єднав людей, причетних до театру. Очолює кружок драматург і театральний діяч А.А.Шаховської, до кружка належать письменники П.А.Катенін, Н.І.Хмельницький, актор І.І.Сосницький, трагічна акторка Катерина Семенова й ін.

У цей же час Г. співробітничає в журналах, пише п'єси. У журналі "Син батьківщини" публікує епіграму "Від Аполлона", у 1816 р. друкує статті "Про розбір вільного перекладу Бюргерової балади "Ленора", у якій захищає переклад П.А. Катеніна від критичних нападок Н. І. Гнедича, що побачило у віршах Катеніна "образа слуху, смаку, розуму". Вставши на сторону Катеніна, Г. затверджує свої улюблені ідеї про необхідність природності і розкутості словесного вираження, про неприпустимість помилкової патетики і мовної манірності.

Ще в 1815 р. Г. пише комедію в одній дії у віршах "Молоді чоловіки", у 1817 р. бере участь (разом із Шаховським і Хмельницьким) у написанні комедії "Своя родина, чи Замужня наречена". У тому ж році разом з Катениним пише комедію в прозі "Студент". Вона має особливий інтерес, тому що деякі її персонажі (напр., петербурзький пан Звездов) нагадують майбутніх героїв "Горя від розуму". Узагалі всі петербурзькі комедії Г. були свого роду заготівлею, творчою лабораторією: і по мові, і персонажами, і побутовими картинами вони підготовляли головний добуток Г.

У 1818 р. Г. призначають секретарем російської дипломатичної місії в Персії. Призначення це, зовні почесне, було для Г. свого роду посиленням за участь як секунданта А.П. Завадовського в його дуелі з В.А. Шереметєвим, що закінчився загибеллю останнього. По шляху на Схід Г. заїхав у Москву. Своїми гіркими і безвідрадними враженнями він поділяється зі своїм другом С.Н.Бегичевим: "У Москві усі не по мені. Ледарство, розкіш, не сполучені ні з найменшим почуттям до чого-небудь гарному..." (Твір — М., 1953. — С. 480). Настрій Г. те саме що настрої його майбутнього героя Чацького.

Виявившись у Персії крім бажання, Г., однак, і тут виявляє свої неабиякі здібності, цього разу як дипломата. Він домагається звільнення з полону і повернення на батьківщину 150 російських солдатів. У серпні 1819 р. у своєму шляховому щоденнику Г. записує: "Турботи за полонених. Сказ і сум... Голову мою покладаю за нещасливих співвітчизників..." (Твір.— М., 1953.— С. 422). Усі справи свої Г. робить з великим умінням і пристрастю.

У 1822 р. Г. переводять по службі в Тифліс, де він виконує посаду секретаря по дипломатичній частині при головнокомандуючому Грузії генералі А.П. Ермолове. Ермолов користувався великою популярністю в декабристських колах, притім серед його наближених минулого і прямі декабристи, і люди, їм співчуваючі. Г. попадає в близьку для себе політичне середовище, що сприяє росту його творчої активності. У Тифлісі Г. працює над першими двома актами "Горя від розуму". Однак робота над комедією

жадає від його більше часу, більше самоти, більшої волі від службових турбот. Г. просить в Єрмолова тривалу відпустку й одержує її. Відпустка — із середини 1823 р. до 1825 р.— Г. проводить спочатку в Тульській губернії, у маєтку Бегичева, а потім у Москві і Петербурзі.

У маєтку Бегичева, у селі Дмитровському, улітку 1823 р. Г. пише останні два акти комедії. Бегичев так згадував про це: "Вставав він у цей час майже із сонцем; був до нас до обіду і рідко залишався з нами довго після обіду, але майже завжди незабаром ішов і приходив до чаю, проводив з нами вечір і читав написані ним сцени. Ми завжди з нетерпінням очікували цього часу" (А.С.Грибоедов у спогадах сучасників.-М., 1980.— С. 28).

З маєтку Бегичева Г. їде в Москву. Своїм літературним друзям він читає уривки з "Горе від розуму". Разом з П.А.В'яземськ пише водевіль "Хто брат, хто сестра, або Обман за обманом" (музику до водевілю написав композитор А.Н.Верстовський). В альманасі В.Кюхельбекера і В.Ф.Одоевського "Мнемозина" друкує своє програмне (у дусі декабристської поезії) вірш "Давид".

У червні 1824 р. Г. переїжджає в Петербург, де стає завсідником на "російських сніданках" у Рилєєва, Співробітничав в його й А.А Бестужева альманасі "Полярна зірка": друкує там "Уривок з Гете" (вільний переклад з гетевського "Фауста").

Наприкінці 1825 р. Г. повертається на Кавказ. Тут його і застають грудневі події. Близькість Г. до декабристів не залишилася таємницею для уряду: у канцелярію Єрмолова приходять розпорядження про арешт Г. і доставці його і Петербург. Єрмолов попереджає Г. про майбутній арешті, і Г. устигає знищити компрометуючі його папери і листи.

У Петербурзі протягом чотирьох місяців він знаходиться на гауптвахті Головного штабу під наслідком. У допитних аркушах він заперечує свою приналежність до якогось-небудь з таємних суспільств. Його показання підтверджують декабристи Рилєєв, А.Бестужев і ін. Влади знімають з Г. обвинувачення і звільняють з-під арешту. Удалому завершенню справи чимало сприяли як спокійна мужність і самовладання Г., так і клопотання за нього перед царем генерала Єрмолова.

У вересні 1826 р. Г. повертається на Кавказ. У цей час між Росією і Персією йде війна, і дипломатична діяльність Г. одержує усе більш широкий розмах. І не тільки дипломатична. Г. бере активну участь у рішенні важливих питань цивільного керування на Кавказу. У 1828 р. закінчується війна з Персією, дипломатичним завершенням її з'явився Туркманчайський мирний договір. Договір був вигідний для Росії, і велика частка заслуги в цьому належала Г.

Цар зовні оцінив заслугу Г., нагородив його, призначив повноважним міністром у Персію. Але Г. не віддавався ілюзіям: він ясно розумів ширшу ціну царської нагороди і відмінності. Його листа до друзів виконані похмурих передчуттів: призначення послом у Персію він розглядає як "політичне посилення", як "чашу страждань", що йому має бути випити. Більше усього він бажає для себе волі і творчості, замість цього йому мають бути важкі іспити, неминучі небезпеки.

По шляху в Персію Г. затримується на якийсь час у Тифлісі. Тут, у серпні 1828 р., він жениться на Ніні Чавчавадзе — дочки його друга, відомого грузинського поета Олександра Чавчавадзе. Але, тільки що повінчавшись, Г. повинний розлучитися з молододо дружиною: справи вимагають, щоб він негайно відправився в Персію.

У Персії як посла він устигає зробити багато корисного, діє з властивої йому енергією і наполегливістю. Це не улаштовує ворогів Росії і ворогів Г.— проти нього готується змова. 30 січня 1829 р. юрба фанатиків-персів робить напад на російське посольство й учиняє розгром. Серед убитих і роздертих натовпом — Олександр Сергійович Грибоедов.

Г. поховали в Тифлісі, у верхній частині міста, на горі св. Давида. На його могильному пам'ятнику напис — слова дружини, Ніни Грибоедової, що залишилася до кінця життя вірною йому: "Розум і справи твої безсмертні в пам'яті росіянки, але для чого пережила тебе любов моя?"

Головна справа життя Г., комедію "Горе від розуму", А.А.Блок назвав "геніальною російською драмою" (Блок А. Збірка творів: У 8 т.— М., Л., 1962.— Т. 5.— С. 168). Немає точних даних про час виникнення задуму комедії. За словами С. Бегичева, вона задумана в 1816 р.; існують, однак, припущення, що перші думки про комедію з'явилися в Г. ще раніш.

Закінчивши писання комедії в 1824 р., Г. приклав чимало старань, щоб її надрукувати, але йому це не удалось. Не удалось також одержати дозвіл для постановки "Горе від розуму" на сцені: цензура порахувала комедію Г. політично небезпечною і заборонила її. При житті автора в печатці з'явилися лише невеликі уривки з комедії (в альманасі "Російська Талія", у 1824 р.), та й то в сильно зміненому за вимогою цензури виді.

Але це не перешкодило широкої популярності комедії. Вона розходилася в списках, її читали й обговорювали, вона викликала замилювання — особливо в декабристському середовищі. Декабрист Д.І.Завалишин згадував, що весною 1825 р. члени Північного суспільства "захотіли скористатися майбутніми відпустками офіцерів для поширення в рукописі комедії Грибоедова, не сподіваючись ніяким чином на дозвіл надрукувати її. Кілька днів підряд збиралися в Одоєвського, у якого жив Грибоедов, щоб у кілька рук списувати комедію під диктування" (Записки декабриста.— Пб., — 1906.— С. 100).

Дозволена до печатки комедія була лише в 1831 р., уже після загибелі Г. Умовою дозволу бути вилучення з тексту тих місць, що визнали в цензурі особливо "неблагонадійними". У такому виді і тоді ж комедія була поставлена на професійній сцені: спершу в Петербурзі (за участю Каратигіна в ролі Чацького і Катерини Семенової— у ролі Софії), а потім у Москві, де Чацького грав П.С. Мочалов, а Фамусова — М.С. Щепкін.

Комедія "Горе від розуму" відноситься до жанру високих суспільних комедій. Суспільною комедією, у дусі "батька її Аристофана", назвав Гоголь свого "Ревізора" (Гоголь Н.В. Збірка творів.: У 7т.— М., 1977.— С. 229). Такою же в принципі була комедія Г.

Суспільний характер комедії "Горе від розуму" означає насамперед суспільну значимість її основного конфлікту. Комедія Г. заснована на конфлікті одночасно особистому, психологічному (любовному) і загальному, проблемно-соціальному. При цьому одне з іншим виявляється тісно зв'язаним, суспільна проблематика комедії прямо впливає з особистої. У "Горе від розуму" істотно важливим для розвитку дії виявляється і нерозділена любов героя, і ще більш — нерозв'язне протиріччя розумного і чесного героя з божевільним суспільством, у якому він живе. Г. так говорив про це в листі до Катеніну: "...дівчина, сама не дурна, надає перевагу дурня розумній людині (не тому, що розум у нас грішних був звичайний, ні! і в моїй комедії 25 дурнів на одну розсудливу людину); і ця людина, зрозуміло, у протиріччі із суспільством, його навколишнім, його ніхто не розуміє, ніхто простити не хоче, навіщо він трошки вище інших..." (Твір.— М., 1953.— С. 527).

У тексті комедії все це розгорнуто і представлене дуже жваво, незабутньо, психологічно вірогідно. "Горе від розуму" є однієї з перших справді реалістичних комедій на російській сцені. Це не значить, що в її поетиці не виявляються й інші, невластиві реалістичні риси. У комедії Г., напр., легко помітити деякі ознаки класицизму: єдність дії, єдність місця, єдність часу. На перший погляд, відповідають традиційним амплуа класичної комедії персонажі Г.: осліплений любов'ю невдачливий герой; його суперник — проноза і хитрун; розпещена героїня; батько героїні, якого усі обманюють і який сам себе обманює, і т.д. Персонажі, у повній відповідності з правилами класицизму, наділені значущими іменами: Чацький (у першій редакції — Чацкый) — який перебуває у чаду; Фамусов — усім знайомий; Молчалін — безсловесний; Репетилів — який повторює чужі думки і слова і ін.

Усе це окремі зовнішні ознаки класицизму, але не класицизм. Г. частково використовує поетику класицизму заради досягнення конкретних художніх цілей. Так, дотримання єдності місця допомагає йому "представити різноманітне в єдиному, тобто особливо відчутно і наочно. Будинок Фамусова в Г.— не просто постійне місце дії, не просто приватний будинок московського пана, а образ особливого світу, говорячи словами Гоголя про "Ревізора", "збірне місце". Воно припускає і виражає не одиничне, а множинне, залишаючи при цьому враження єдності і цілісності.

Помітніше всього це в третій дії комедії. Події в ньому розвиваються і поступально і вшир. Стіни будинку Фамусових точно розсовуються, перед глядачем (читачем) розігрується не одна, а безліч маленьких, забавних і типових комедій, героями яких є чоловіки Горичи, сімейство Тугоуховських, графиня-бабуся і графиня-внучка і ін. Картина виявляється гранично узагальненою, гранично масштабною і гранично цільною.

Г. легко і вільно користується класицистичною поетикою — і легко відступає від неї. У "Горі від розуму" не п'ять (як це покладається за законами класицизму), а чотири дії. У комедії немає рішучої розв'язки, доля героїв залишається невирішеною, усі закінчується не крапкою, а три крапками. Багато чого повинні додумати самі глядачі (читачі).

Ще важливіше загальний трагічний зміст комедії Г. У комедіях класицизму можливі трагічні почуття і колізії, але частіше всього вони знаходять більш-менш спокійне вирішення. У Г. такого вирішення немає. Чацький протягом усього ходу п'єси живе і діє з "мільйоном дратувань" у серці, у тім же стані він і іде зі сцени. Не далекий окремих комічних чорт, що утягується часом в комічні ситуації, Чацький в основі своєї трагічний — і він робить комедію Г. у цілому трагічної. Але комедія, що є в той же час і трагедія, — це явище, характерне найбільше для реалізму.

Реалізм "Горя від розуму" виявляється й у принципах зображення персонажів. У Г. усі персонажі — характери, вірні правді життя, яскраві, неодномірні. Говорячи про відмінність героїв Шекспіра від героїв класициста Мольєра, Пушкін писав: "Обличчя, створені Шекспіром, не суть, як у Мольєра, типи такої пристрасті, такого пороку, але істоти живих, виконаних багатьох пристрастей..." (Пушкін А.С. Збірка творів: У 10 т. — М., 1976, — С. 178).

У своїй комедії Г. йде слідом за Шекспіром, розвиває його досягнення. Персонажі "Горя від розуму", будучи героями комедії, аж ніяк не карикатури, а точні подоби живих людей. "Карикатур ненавиджу, у моїй картині ні однієї не знайдеш", — писав Г. Катеніну (Тівр — М., 1953. — С. 527). Ці слова Г. добре підтверджуються лґядацькими і читацьким сприйняттям діючих облич грибоєдівської комедії.

Найбільше характеризує те суспільство, що протистоїть Чацькому, Фамусов: недарма це суспільство ми називаємо "фамусовським". Фамусов — типовий московський пан початку минулого століття з характерною сумішшю самодурства і патріархальності. Він звик бути паном, ніким іншим і представити себе не може. Відтак він так упевнений у собі, так любить себе. Він займає велику службову посаду, але до служби теж відноситься по-панськи, не обтяжує себе нею. Його політичні ідеали зводяться до прославляння всього старого, устояного: йому добре живеться, і він не хоче ніяких змін. Чацького він боїться і не любить, тому що бачить у ньому бунтівника. Ідеал людини для Фамусова той, хто зробив вигідну кар'єру; при цьому для нього неважливо, якими засобами це досягнуто. Раболіпство і підлість для нього теж гарний шлях, аби він приводив до бажаного результату. У Фамусова уражає відверта аморальність понять і ідеалів. Вона тим особливо страшна, що Фамусов, як пан, має велику владу над людьми. Аморальність влади не може не бути страшною і небезпечною.

І усе-таки Фамусов, як і інші герої, не карикатура, а характер, притім неоднозначний. У ньому є розум, точніше, той рід розуму, що називається здоровим глуздом; у його судженнях укладена і правда побутової властивості — результат його життєвого досвіду. Інші його зауваження міткі, гострі (напр., з його репліки Чацькому: "Мене не зле б спроситися. / Адже я їй трохи те саме що..." і ін.). Мова Фамусова відбиває дворянське просторіччя, багато в чому живе багатство народної, що мови увібрало, у себе, хоча зміст сказаного ним для нас найчастіше далекий і неприйнятний. Фамусов, яким його створив Г., зло конкретне, живе. У його реальність віриш — і тому воно особливо плутає. Це справедливо й у відношенні Скалозуба. Скалозуб подобається

Фамусову. Він порівняно холодний, але вже в чинах; зараз він полковник, а завтра неодмінно стане генералом; він надійний захисник старовини. Усе це в Скалозубі улаштовує Фамусова.

Інакше, чим Фамусов, сприймає Скалозуба Чацький. Він відзивається про нього словами, схожими на епіграму: "Хрипун, удавленик, фагот, / Сузір'я маневрів і мазурки". Скалозуб, як його розуміє Чацький (і ми разом з ним), весь у зовнішньому, по-людському не істотному, бездуховному: гучний, затягнутий у мундир, заклопотаний єдино військовими вправами і танцями. Це типовий аракчєєвський офіцер, тупий і божевільний, супротивник усякої вільної думки й освіти.

Це страшна людина. Людська подоба додає йому, зокрема, його постійні потуги на жарт; не дарма Ліза говорить про нього: "Жартувати і він гаразд, / Адже нині хто не жартує?" На питання Фамусова, ким доводиться йому Настасья Миколаївна, Скалозуб відповідає: "Не знаю винуватий; / Ми з нею разом не служили". Це і є рід жарту Скалозуба (усерйоз такого навіть сама обмежена людина сказати не може). Таким чином Скалозуб жартує не раз, але його жарти не стільки смішать, скільки спантеличують. Вони занадто грубі, "солдафонські", і той хто так жартує, представляється нам дуже самовдоволеним, дуже дурною і страшною людиною.

По всіх якостях характеру Молчалін теж належить до фамусовського суспільства: більш того, він пряме його породження. З першої ж появи на сцені він здається нам абсолютним нікчемністю: боїться вимовити зайве слово, охоче догоджає перед усіма, не сміє мати своєї думки, своїм головним талантом вважає "помірність і акуратність". Усі ці властивості забезпечують його дійсні і майбутні успіхи у фамусовському світі. Н.В.Гоголь писав про Молчаліна: "Молчалін... чудовий тип. Влучно схоплене це обличчя, безмовне, низьке, тихомовчки пробиваючогося в люди..." (Гоголь Н. В. Збірник творів: У 7 т.— М., 1978.— Т. 6,-С. 362).

Фамусовське суспільство представлене в комедії широко і багатовидно. Це не тільки багато основних героїв — Фамусов, Скалозуб, Молчалін і ін., але і другорядні, епізодичні.

Така, наприклад, Хлестова — важлива московська бариня, грубувата, уладна, звикла не стримуватися в словах. Вона навіть у відношенні Фамусова не може не показати своєї владності. Це не заважає їй бути дуже схожою на Фамусова: і постійним бажанням веліти людьми, і відданістю старим, віджилим устоям і порядкам.

До епізодичних персонажів великої важливості належить і Загорецький, необхідний супутник фамусових і хлестових. Він завжди готовий запропонувати свої послуги, при цьому його сумнівні моральні якості анітрошки не заважають його дружбі з хазяїнами суспільства. Хлестова говорить про нього: "Брехунець він, картяр, злодій.../ Я від нього було і двері закривав; / Так майстер прислужити..."

Чудово, що Хлестова своїми словами не тільки дає характеристику Загорецькому, але не менш того характеризує і себе, показує моральний рівень і свій власний, і усього свого кола. Того кола, що протистоїть Чацькому.

Чацький — єдиний зримо діючий позитивний герой у комедії Г. Але його не можна

назвати героєм винятковим і цілком самотнім. У нього є однодумці: ми довідаємося про їх завдяки позасценічним персонажам (тим, про які говориться в п'єсі, але які прямо не зайняті в дії). Це, напр., професора Педагогічного інституту, що, за словами княгині Тугоуховської, "вправляються в розколах і безвір'ї", це "божевільні люди", це племінник княгині князь "Федір, "хімік і ботанік", і т.д.

Чацький у комедії представляє молоде мисляче покоління російського суспільства, його кращу частину. Д.І.Герцен писав про Чацького: "Образ Чацького, сумного, неприкаяного у своїй іронії, що тремтить від обурення, відданого мрійливому ідеалу, з'являється в останній момент царювання Олександра І, напередодні повстання на Ісааківській площі. Це — декабрист, це людина, що завершує епоху Петра Першого і силкується розглянути, принаймні на обрії, обітовану землю..." (Герцен А.І. Збірка творів: У 30 т.— М., 1959.— Т. XVIII.— С. 180).

З першої появи на сцені Чацький залучає глядача. Він палкий, гострий, розумний, красномовний, повний життя, нетерплячий. Але він занадто нетерплячий. І це "занадто" викликає при знайомстві з ним посмішку: ту посмішку, з який дивиться навчений життям людини на славний, чистого, але ще недостатньо спокушеного юнака. Чацький і є втілення доброї юності: юної сили, чесності, довірливості, по юному безмежної віри в себе і свої можливості. Ця його юність і безмежна віра в себе і роблять його цілком відкритим як для помилок комічної властивості, так і для трагічних.

Одне з головних відмітних властивостей Чацького — повнота почуттів. Вона позначається й у тім, як він любить, і в тім, як гнівається і ненавидить. В усьому він виявляє щирі пристрасі, завжди буває гарячий душею. Найбільше йому ненависний деспотизм і рабство, дурість і безчестя, розумова і моральна глухота. Він бичує підлість кріпосників і злочинну ненормальність кріпосного права. Він не може мовчати, від того, що йому боляче і болісно бачити навколо себе зло і несправедливість, він ненавидить усе дурне, тому що любить добро й істину. Чацький не тільки декабрист по переконаннях, але одночасно і романтик. Сама повнота його почуттів і сила заперечення по природі своєї романтичні. Мислитель, борець-декабрист і романтично відчуває людина так органічно з'єднуються в ньому, як вони часто в ту епоху з'єднувалися в реальних людях і реальній дійсності.

Як людський тип, як особливий характер, Чацький виходить за строго визначені тимчасові границі: Чацькі існували в житті і за межами романтичної і декабристської епохи. З часом вони змінилися зовнішнім образом, але залишалися незмінними в головних своїх ознаках. Вони завжди борці за правду, завжди безкорисливі шукачі істини.

Глибокому реалізму комедії Г. відповідає і її мова: яскравий, багатобарвний, дуже живий. В основі мови "Горе від розуму" лежить загальнонародна мова. Це і простонародні слова: "іспужал", "не згадати" і ін.; це і вираження, що зустрічалися в дворянському розмовному побуті; "око миттю не прищурити", "сварить наповал"; це і книжкові слова, що зберегли живу силу. Г. користується всіма багатствами російської

мови і при цьому показує себе незрівнянним майстром живого діалогу. У комедії Г. живі люди говорять живою мовою. І говорять кожен по-своєму. Мова персонажа завжди особлива, неповторна; вона відповідає характеру персонажа і добре виявляє його характер. Г. прекрасно володіє не просто мовою, але всіма прийомами мовної, мовної характеристики.

Влучна народна мова в служниці Лізи. Її мова з лукавинкою, за нею живаючи думка, розум, народна кмітливість. У Репетилова мова точно без удержу; у нього усе врозкид — і слова і думки, інша справа — мова Чацького. Вона логічна і струнка, її стрункість від цілісності думки і почуття. По своєму складі мова Чацького багато в чому книжкова, це мова утвореної, начитаної людини. При цьому внутрішня пристрасть, що одухотворяє її, додає їй жвавість і свіжість.

А.С.Пушкін писав про мову комедії Г.: "Про вірші я не говорю: половина — повинні ввійти в прислів'я" (Пушкін А.С. Збірка творів: У 10 т.— М.,— 1977.— Т. 9.— С. 127).

Пророкування Пушкіна збулося: безлічі виражень з "Горе від розуму", таких як "Щасливі годин не спостерігають", "І дим батьківщини нам солодкий і приємний", "Свіжий переказ, а віриться з працею" і т.д., дійсно стали прислів'ями. Вони точно розлетілися зі свого рідного гнізда і заповнили собою живу, повсякденну і книжкову російську мову. Біля шістдесятьох приказкових віршованих виражень потрапило з "Горе від розуму" у збірники крилатих слів і фразеологізмів.

Тісно зв'язаний з особливостями мови комедії і її віршовий розмір. До Г. комедії в Росії писалися, як правило, "олександрійським віршем" — шестистопним ямбом з цезурою після третьої стопи. Розмір цей був досить одноманітним по ритму, що обмежувало образотворчі можливості комедійного жанру. Г. одним з перших використовував у комедії вільний ямб. Останній, завдяки своєму ритмічному різноманіттю і гнучкості (у вільному ямбі вірші мають різну кількість стовпців), щонайкраще передає природний плин живої мови, настільки необхідне для драматичного добутку, особливо в його реалістичних формах.

Ще до комедії вільний ямб розроблений був у байках — і найбільше в байках І.А. Крилова. Від Крилова, участь в ньому, йшов і Г. У комедії Г. вільний ямб досяг такої досконалості, такого живого звучання, що після Г. майже всі комедії у віршах писалися (і переводилися) саме цим розміром.

Комедія "Горе від розуму" зробила велике враження на сучасників і не менш сильно впливала і пізніше — аж до нашого часу. Нею захоплювалися Н.В. Гоголь і А. І. Герцен, Ф. М. Достоевський і М. Е. Салтиков-Шчедрін і ще багато інших російських письменників і читачі. У 70 р. XIX в., минуло майже п'ятдесят років після створення комедії, І.А.Гончарів написав про неї критичний нарис "Мільйон роздирань", повний такого живого пафосу, начебто в ньому говорилося не про давній, а про сучасну драматичну п'єсу.

Гончарів писав у своєму нарисі: "Комедія (Горе від розуму)" тримається якимсь особняком у літературі і відрізняється молоджавістю, свіжістю і міцною живучістю від інших добутків слова. Вона, як столітній старий, біля якого всі, відживши по черзі свою

пору, вмирають і валяться, а він ходить, бадьорий і свіжий, між могилами старих і колисками нових людей" (Гончарів І.А. Збірка творів: У 8 т.— М., 1955.— Т. 8.— С. 7).

Причину незвичайної життєвості комедії Г. Гончарів бачить у просторості її змісту й у художній її досконалості: "Як картина, вона, без сумніву, величезна... У групі двадцяти облич відбилася, як промінь світла в краплі води, уся колишня Москва, її малюнок, тодішній її дух, історичний момент і вдачі" (Там же.— С. 10).

Центральне місце в нарисі Гончарова займає характеристика Чацького. Полемізуючи з Пушкіним, що відмовляв Чацькому в розумі, Гончарів пише: "Чацький не тільки розумніше всіх інших облич, але і позитивно розумний" (Там же.— С. 13). У своїх мовах і вчинках Чацький, як говорить Гончарів, іноді впадає в перебільшення, але це порозумівається внутрішнім сум'яттям героя, його "мільйоном роздирань", тими ударами, що наносив йому фамусовський світ. У "мільйоні роздирань" Гончарів бачить психологічну розгадку поведінки Чацького.

З плином років "Горе від розуму" розкривалося у своєму ідейному і художнім багатстві усе глибше і повніше. Не випадково знову і знову виходили у світло і негайно розкуповувалися видання комедії. Не випадково з афіш театрів не сходила її назва.

Комедію Г. ставили в центральних містах і на периферії, у Малому театрі і в Мхаті в Москві, в Олександрійському театрі в Петербурзі й у Ленінградському Великому драматичному і т.д. Кращі російські актори різних часів — В. Н. Давидов, А. І. Южин, К. С. Станіславський, В. І. Качалов, Б. Н. Ліванов, А. А. Яблочкіна, В. Н. Рижова, Т. В. Дороніна, С. Ю. Юрський, К.Ю.Лаврів — перевіряли і вигострювали своє мистецтво, граючи Чацького, Фамусова, Молчаліна, Софію, Лізу. Для комедії Г. театральне і читацьке життя завжди продовжується — і немає і не буде їй кінця. Як сказав про Г. самий обдарований його учень і продовжувач А. Н. Островський, "на високій горі над Тифлісом красується велика могила Грибоедова, і так само високо над усіма нами парить його геній..." (Островський А. Н. Повне зібрання творів— М., 1952.— Т. XII.— С. 187).